

MAGYAR TUDOMÁNYOSSÁG ROMÁNIÁBAN 2002–2013 KÖZÖTT

■ A Kolozsvári Akadémiai Bizottság által szervezett felmérés eredménye három, a fenti címmel megjelent vastkos kötet, amely 12 év tudományos termését tartalmazza. Az adatok számszerűsítése, az előzmények áttekintése, az elért eredmények értékelése után is azt kell mondanunk, hogy hatalmas előrelépés történt a romániai magyar tudományosságban az eddigiekhez képest.¹ Ez persze csupán a látszat, egyetlen recenzens képtelen elvégezni a számvetést, ezért gyorsan hozzá is teszem, hogy a kötetek áttanulmányozása, az előző számvetés kézbevétele után egy olyan jellegű tudománytörténeti konferencia szervezését tartanám üdvözlőnek, ahol az egyes tudományágak képviselői elvégzik a két periódus összehasonlítását, és így mintegy negyedszázados távlatból próbálják megfogalmazni a valós eredményeket, a fennálló problémákat és a lehetséges stratégiákat. (Tudomásom szerint a közgazdászok és a színháztudomány képviselői már tartottak ilyen jellegű tanácskozást.) Részemről ugyanis csakis vállaltan szubjektív reflexiókat tehetek a megjelent kötetekre, elismerve a munka jelentőségét, ugyanakkor belátva azt is, hogy még abban az esetben is nehéz lenne egy átfogó jellegű tudományos szintézis elkészítése, ha az nem ütközne olyan nehezen értelmezhető fogalmakba, mint a romániai/erdélyi magyar tudományosság. A besorolás problematikusságára Salat Levente, a KAB jelenlegi elnöke már a szerkesztői előszóban felhívja a figyelmet, és azóta a kötetekkel kapcsolatos valamennyi megismerésben előkerül a

kérdés: ki és milyen kritériumok alapján tekinthető romániai magyar tudósnak. Azt üdvözlőnek tartom, hogy az előzménynek tekinthető *Tizenkét év Erdély-központúsága* a címadásban itt nem érvényesül, hiszen az mégis szűkítő kategóriaként működött, kimaradhattak a számvetésből olyan jeles tudósok, akik történetesen Erdély régióján kívül tevékenykednek (még ha például a bukaresti magyar tudományosság jelentősen visszaszorult is az 1989 előtti időszakhoz képest). A többször ismételt kérdés nem csupán elméleti, hiszen az erre adott válaszok alapján szűrhetőek meg azok a tudósok, akik a kategorizálásnak megfelelnek. A fogalomhasználat a kötetben mégis bizonytalan, minduntalan visszatér az erdélyiség kategóriája, de a romániai lakosok eredményeit veszik számba lehetőleg minden nyelven. Sőt míg az első számvetésben a magyar nyelvűség térhódítása fölötti öröm volt jellemző (és egy kerekasztal-beszélgetésen az is elhangozhatott, hogy aki románul publikál, magyar származása ellenére sem tekinthető a magyar tudományosság részének),² addig a mostani összegzések visszatérő panasz, hogy túl nagy a magyar nyelvű publikációk száma a román és a nemzetközi nyelvekhez képest. Ennek ugyanis ma már látszanak a hátulütői: a romániai magyar tudományosság önmagába fordul, és láthatatlan lesz a román és a nemzetközi tudóstársadalom számára. Ez viszont tipikusan kelet-közép európai jelenség: a nemzeti nyelveken publikált tudományos eredmények gyakorlatilag láthatatlan

nok maradnak, de ma már annyira erős az angol nyelv dominanciája a tudományos világban (is), hogy a korábban jelentősnek számító német, francia, spanyol nyelvű tanulmányok sem térítik meg a beljüket fektetett energiát.³ Ez persze nem menti azokat a kutatókat, akik hiányos nyelvtudás miatt nem publikálnak más nyelveken, viszont az is majdnem biztos, hogy sokkal nagyobb az idegen nyelvű publikációk száma, mint ahogy az a kötetek alapján tűnhet.⁴ Két okból gondolom ezt. Egyrészt gyors helyzetfelmérést végeztem a recenzio megírása előtt, általam ismert, különböző tudományágakhoz tartozó kutatók véleményét kértem a megjelent kötetekről. Ha túllépünk a romániai magyar tudósok körében tapasztalható fokozott érzékenységen, és eltekintünk az általuk felsorolt hiánylistáktól, akkor is feltűnő, hogy gyakran a külföldön, idegen nyelven megjelent publikációk maradtak ki, és a jelentéktelenebb hazai magyar nyelvű szövegek értékelése került be.⁵ Hasonló gondokat okozhat az is, hogy a külföldön dolgozó romániai magyar kutatók eredményei a legritkább esetben képezik integráns részét az összefoglalóknak, pedig sokan közülük szívesen tartoznának ehhez a közösséghez, ráadásul gyakran külföldi tartózkodásuk is csak ideiglenes. A másik ok ennél is komplexebb, és az egyes tudományágak képviselőinek egymáshoz viszonyított arányához is köze van. Salat Levente a szerkesztői előszóban aggasztónak tartja, hogy a romániai magyar tudományosság képviselőinek 65%-a a társadalomtudományok művelői közül kerül ki,⁶ miközben a természet-, élet- és műszaki tudományok tudósai a maradék 35%-on osztoznak. Salat a kisebbségi lét szükségszerűségének nevezi a kialakult helyzetet, a szerkesztőbizottsághoz tartozó Péntek János is megerősíti, hogy kisebbségi létben természetesnek is lehet tekinteni, hogy a

közösség előszeretettel végez olyan jellegű kutatásokat, amelyek a kollektív identitás kialakításának és megőrzésének problematikájával is összefüggnek.⁷ Itt viszont arról is szó van, hogy a természet-, élet- és műszaki tudományok nem etnikailag integrált tudományterületek (Kiss Tamás kifejezése), vagyis az oktatáson kívül nem létezik olyan intézményrendszer, amely ezen tudományágak művelését segítené elő. Nem csupán a romániai magyar tudományosságból hiányzik ez az intézményrendszer, hanem bátran megfogalmazható: a teljes romániai tudományosságból. Azt még egy laikus is beláthatja, hogy releváns tudományos eredmények eléréséhez ezen tudományterületek nagy részén jól felszerelt laborok, intézetek szükségesek, egy-egy nagyobb projekt lebonyolításához olyan költségvetésű pályázatok, amelyeket nemzetközi beágyazottság nélkül képtelenség elérni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ezek a kutatók teljességgel hiányoznának, legfennebb elég sokan kimaradnak egy romániai magyar tudományosságra vonatkozó összefoglalóból. Mégpedig azért, mert nekik nem annyira fontos a magyar fórumon való jelenlét, nem magyar és nem román pályázati pénzekből élnek, eredményeik legtöbbször ezeken a nyelveken nem is jelennek meg. Egyáltalán nem érzik fontosnak egy-egy magyar intézmény részéről érkező úrlap kitöltését, mivel ez semmilyen formában nem térül meg. Ezt a problémát nem úgy kellene megoldani, hogy akkor őket (akik gyakran nemzetközileg fontos helyeken jegyzett kutatók) kihagyjuk egy ilyen jellegű számvetésből, hanem a KAB és más tudományos szervező intézmények arra kellene törekedjenek, hogy a közösséghez való tartozás számukra is fontossá váljon. Véleményem szerint tehát ez a 65–35%-os arány nem fedi a realitást, hanem inkább arra enged következtetni, hogy míg a társadalom-

tudósok számára kiemelten fontos egy ilyen jellegű összefoglalóban megjelenni, addig a reáltudományok képviselői szcientometriailag mérhető jelenlétre vágnak.

A kutatók számának megoszlásában más aránytalanságok is tapasztalhatók. Az elvégzett szerkesztői számítások szerint 24 szakterületi összefoglalót tartalmaz, és 1729 romániai magyar kutatót említ név szerint. Azt a szerkesztők is megjegyzik, hogy fájdalmasan hiányzik az orvostudományi összefoglaló, és az is világos, hogy az egyes tudományágak képviselői nagyon szabadon értelmezték a tudós kategóriáját. A KAB és a kötet szerkesztői egy jól átgondolt, a szcientometriai eszközök használatára építő módszertant dolgoztak ki, amit végül kevés kivételtől eltekintve senki nem alkalmazott. Ez viszont ahhoz vezetett, hogy egyes tudományágakban (pl. nyelvészet és néprajz) szakdolgozatok szerzői is bekerültek a kutatói névsorokba, míg más területeken (pl. matematika és informatika) a doktori cím megszerzése volt a kritérium, de inkább csak azokat említették név szerint, akiknek legalább egy ISI-cikkük megjelent. Ezért lehet igen furcsa, hogy 205 jegyzett néprajzossal szemben 71 matematikust és informatikust említenek a kötetek, miközben ha a számba vett időintervallumban végzett egyetemi hallgatók arányát vesszük figyelembe, rögtön fordított sorrendet kapunk. Még ha tudjuk is, hogy az alkalmazott tudományok felvévőpiaca sokkal nagyobb, mint a társadalomtudományoké, akkor is nehéz azt feltételezni, hogy a társadalomtudományi BA vagy MA képzést elvégző hallgatók mindegyike tudós lesz, míg a matematikusok és informatikusok nagy része a kutatástól távol eső területeken helyezkedik el. Ráadásul az is rontja a statisztikát, hogy a tudományterületekre lebontott számvetés nem kedvezett az interdiszciplinaritásnak. Így az a helyzet állt

elő, hogy ugyanaz a kutató több tudományág összefoglalójában is megjelenik (ha szabad egy példát említeni név nélkül: irodalomtudomány, filozófia, kommunikáció- és médiatudomány, néprajz). Ez önmagában nem jelent ugyan gondot, de talán valamilyen formában ezekre a személyes átfedésekre reflektálni kellett volna (a más tudományágakban tevékenykedő tudósok kérdésére egyedül a politikatudomány és a kommunikációtudomány összefoglalóinak szerzői hívták fel a figyelmet). Véleményem szerint a KAB és a szerkesztőbizottság nem kellett volna ilyen engedékeny legyen a kidolgozott módszertan kérdésében. Az egyéni döntések alapján megszületett tudományterületi beszámolók leírhatják ugyan az adott szegmensben történt kutatásokat, de az összehasonlítást teljes mértékben lehetetlenné teszik. Egy-egy elnagyoltabb leírást leszámítva az adott tudományterületen laikus olvasó is képet kaphat az általános trendekről, kedvelt kutatási témákról, a nemzeti (magyar és román) és nemzetközi beágyazottságról, az intézményrendszerrel és a személyi állományról is. Gyakran az is világossá válik, hogy milyen konkurens műhelyek működnek egy-egy tudományterületen, és a figyelmes olvasó olyan sérelmeket is felfedezhet, amelyek kiváltképpen Kolozsvár centrumszerepéből adódnak, és amelyek arra irányítják a figyelmet, hogy a centrum gyakran nem veszi figyelembe a más kutatóhelyeken működő műhelyek eredményeit.

A tudományos teljesítmény mérése viszont kényes kérdés a romániai magyar tudóstársadalomban. Tehát még azokban a beszámolóknak sem kapunk teljes képet, amelyek a kiküldött módszertan alapján dolgoztak, hiszen az a kutatók és a kutatóműhelyek nagymértékű közreműködésére alapozott. Nagyon fontosnak tartom azokat az információkat, amelyek ar-

ra vonatkoznak, hogy az úrlapokat hány kutatónak küldték ki, és azok közül hányan válaszoltak (pl. történetkutatások: 191 közül 84, a politikatudományról a megkérdezettek szinte fele), hiszen ezekből az látszik, hogy időnként maguk az érintett személyek zárkóznak el az adatszolgáltatástól (és akkor hol vagyunk még az értékeléstől, az oly gyakran hiányolt önreflexiótól). Példaértékű a nyelvészeti és a szociológiai összefoglalók módszertana, és bár előbbi elzárkózik a publikációk értékelésétől, utóbbi táblázataiban és diagramjaiban világosan nyomon követhető a kutatások elhelyezkedése a nemzetközi tudományos szférában. Jól érzékelhető, hogy bizonyos tudományterületeken nagymértékű szegmentálódás jött létre (pl. a különböző irodalomtudományi kutatások), és az is örömmel töltheti el az olvasót, amikor azt látja, hogy egyes tudományterületeken a román, magyar és külföldi kollégák mennyire hatékonyan tudnak együttműködni. Az is világos viszont, hogy az egyes részterületek között nincs már átjárás, és olyan szaknyelvet alakítottak ki, amely legtöbb esetben nem hozzáférhető a laikus közönség számára.

A legnagyobb problémát szinte minden esetben a kutatások finanszírozása, az intézményrendszer fenntartása, a belterjesség és az intézmények közötti átjárhatatlanság, ezekből következően a hosszú távú stratégiák kidolgozásának hiánya okozza. Ez már a két nagy szintézis megjelenéséből is látszik. Míg a korábbi köteteket a Sapientia Alapítvány által létrehozott Kutatási Programok Irodája koordinálta, és az akkori fórumokon úgy tűnt, hogy ez az Intézet lesz képes hosszú távú kutatási stratégiát kidolgozni és finanszírozni, mára a magánegyetemi hálózatban dolgozó tanárok kutatásait tudja (elég szerényen) fedezni. A most megjelent kötetek kiadója a Kolozsvári Akadémiai

Bizottság, amely a magyarországi területi bizottságok mintájára jött létre, és célja, hogy összefogja a romániai magyar kutatókat. Ezek a kutatók viszont különböző oktatási intézményekben tevékenykednek, nagyon kevesen vannak olyanok, akik bárhol kutatói státust szerezhetnek. A magyarországi finanszírozás ma már csupán a társadalomtudományi kutatósoknak kedvez, nagyobb költségvetésű projektek ezekből nem valósulhatnak meg. A publikációk megjelenési helye is esetleges. Az egyetemi szférában vagy államilag támogatott kutatóhelyeken a humántudományok területén dolgozó szakemberek számára egyre nyomasztóbb, hogy csak azok a publikációk érnek pontot a szakmai előmenetelben, illetve év végi kutatási jelentésekben, amelyek a Román Tudományos Tanács (CNCSIS) által akkreditált kiadóknál jelentek meg (ami ráadásul titokban megszűnt, de a kritériumrendszer továbbra is érvényes). Így gyakran a román rendszerben való láthatóság ára az, hogy adott kutató eltűnik a magyar rendszerből (a magyarországi publikációk egyre kevesebbet érnek a román pontozási rendszerben). Ezt próbálta kivédeni az MTA, amikor a pályázatok feltételévé tette a Magyar Tudományos Művek Tárában való jelenléte a romániai magyar kutatók számára is. Furcsa, hogy erre a most elkészült számvetésben nem hivatkoznak.

Leginkább aggasztónak mégis azt tartom, amit egy-két tanulmány már megfogalmaz. Örvendetes a kutatói gárda kiépülése, viszont félelmetes mértékben apad a diáklétszám. Ez egyrészt veszélyezteti az utánpótlást, másrészt viszont a megrekedés rizikóját is magában foglalja. A kutatóhelyek, intézetek telítettek, az új generáció befogadására alig van esély. Ezért kell fokozottabban figyelni azokra a nagy kutatási pályázatokra, amelyek európai finanszírozásúak, és kutatói helyeket teremtenek. A há-

rom kötet végeredményben azt mutatja, hogy a romániai magyar tudós-társadalom készen áll ezeknek a projekteknek a menedzselésére, arra len-

ne tehát nagy szükség, hogy a létező tudományos intézetek munkáját összehangoltan végezhessék.

Bíró Annamária

■ JEGYZETEK

1. A vállalkozás közvetlen előzménye a Sapientia Alapítvány által menedzselte és megjelentetett vállalkozás: Tánczos Vilmos – Tőkés Gyöngyvér (szerk.): *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről*. I–III. Scientia Kiadó, 2002. Az első két kötet tartalmazza az egyes tudományterületeken elért eredményeket, a harmadik kötet pedig a vállalkozást körülvevő vitát dokumentálja: lektori vélemények, a kötetek megjelenése után rendezett konferencia és kerekasztal-beszélgetés anyaga. Az első kötetről Bárdi Nándor írt kimerítő recenziót, melyben az ilyesfajta összegzések erdélyi előzményeire és a kurrens vállalkozások hiányára is felhívja a figyelmet. Bárdi Nándor: *Az erdélyi magyar humán tudományosság önszemeletéről*. Regio 2002. 3. sz. 163–185.
2. Tánczos Vilmos – Tőkés Gyöngyvér (szerk.): i.m. III. 296.
3. A jelenség nyilván nem új, a kötetek borítóján szereplő Benkő József is latinul publikálta legfontosabb munkáit, tudománynépszerűsítő írásai pedig magyarul jelentek meg.
4. A tudományos kutatást komolyan gondolók ma már idegen nyelvű publikáció nélkül jelentősebb pályázatokat nem nyerhetnek el, ez nemcsak az EU-s finanszírozású nagy csoportos pályázatokra, hanem a magyar OTKA vagy MTA által és a román CNCIS által támogatott kutatási projektekre is érvényes.
5. Ez elkerülhető lett volna, ha az egyes összefoglalók készítői követik a KAB által kidolgozott módszert, de ez az esetek nagy részében nem valósult meg.
6. A társadalomtudományokat itt most tágan értelmezzük, ide tartoznak a klasszikus bölcsészettudományok és a teológiai tudományok is.
7. A köteteket 2015 novemberében mutatták be, az utána készült RTV-beszélgetés a következő linken tekinthető meg: https://www.youtube.com/watch?v=a482vDz_Fh0

